

STAVOVI I PERCEPCIJA GRADJANA O MUSLIMANIMA U CG

**28. Jul 2023. godine,
Podgorica**

Za izdavača:

Ena Koljenović

Urednica:

Ena Koljenović

Autorka izvještaja:

Ena Koljenović

Saradnici na istraživanju:

Mastermind P&M D.O.O.

Štampa

Digital Agency 4UP D.O.O

Tiraž

100 komada

Realizovano uz podršku Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava CG.

Sadržaj

Metodologija.....	1
Odnos prema državi Crnoj Gori.....	3
Razlika između Muslimana i Bošnjaka.....	7
Socijalna distanca.....	9
Prava, predstavnici i sredstva informisanja.....	12
Percepcija rada Savjeta Muslimana i drugih organizacija koje štite kulturno nasljeđe.....	17
Zaključak.....	19

Metodologija

Izvještaj pred vama nastao je s ciljem da odgovori na pitanje kako pripadnici islamske vjeroispovjesti percipiraju važna i aktuelna pitanjima koja se odnose na njihov nacionalni identitet a posebno kada su u pitanju Muslimani u Crnoj Gori. Tu se prije svega ubrajaju pitanja koja se odnose na njihov položaj u društvu, način na koji poimaju Crnu Goru i njene građane ostalih vjeroispovjesti, razlike u pogledu nacionalnog izjašnjavanja koje postoje između njih, kao i stavovi po pitanju izabranih predstavnika i institucija koje se zalažu za bolji položaj pripadnika islamske vjeroispovjesti u Crnoj Gori.

Crna Gora se kreće ka novom popisu koji će biti održan 2021. godine, čime i ovo istraživanje dobija na relevantnosti. Naime, u periodu nakon 1991. godine dešavaju se značajne promjene u pogledu nacionalnog izjašnjavanja stanovništva. To nije specifično isključivo za pravoslavno stanovništvo, već u gotovo istoj mjeri važi i za stanovnike islamske vjeroispovjesti. Fluktuacije u izjašnjavanju su prikazane u tabeli ispod.

Kako bi dali odgovor na istraživačko pitanje, koristili smo fokus grupne intervjuje. Riječ je o kvalitativnoj istraživačkoj tehnici koja podrazumijeva seriju grupnih razgovora koji okupljaju učesnike slične po nekim karakteristikama ili iskustvima i koji uključuju raspravu o određenim pitanjima relevantnim za istraživački problem.

Cilj fokus grupa je razumijevanje problema, a ne njegova kvantifikacija. To, naravno, ima važne implikacije na naše nalaze

i zaključke koje donosimo na osnovu prikupljenih materijala. Informacije prikupljene tokom fokus grupa su prije svega stavovi, uvjerenja i percepcije pripadnika islamske zajednice sa kojima smo razgovarali.

Kao takve, pružaju nam mogućnost da spoznamo perspektivu iz koje sagovornici posmatraju svoj položaj u crnogorskom društvu. Kroz ovakva istraživanja ne dobijamo samo podatke šta sagovornici misle, već i zbog čega imaju utakve stavove.

Sa druge strane, nalaze ne smijemo doživljavati kao apsolutne istine - naime, jedna od odlika kvalitativnih metoda istraživanja je i problematična mogućnost generalizacije nalaza koji su dobijeni na ovaj način. Nadalje, kvalitativna istraživanja nam ne omogućavaju ni da utvrdimo uzročno-posljedične veze među pojavama koje se istražuju.

Svi materijali su anonimizirani da bi se zaštitili identiteti učesnika, a njihovi stavovi izraženi u fokus grupama označeni su odgovarajućim kodovima . Tako npr. kod FG3 označava trećeg učesnika koji je dobio riječ.

Kada je u pitanju sastav fokus grupe u ovom istraživanju posebno se vodilo računa o principu homogenosti u cilju dobijanja preciznijih odgovora te je taj kriterijum i sada ispoštovan kroz uključivanje učesnika koji su pripadnici islamske vjeroispovjesti, dok su ispitanici po karakteristikama kao što su pol, starosna dob, zaposlenost i sl. raznoliki i ravnomjerno zasupljeni.

Po najvažnijoj karakteristici za ovo istraživanje, odnosno nacionalnoj pripadnosti, ispitanici su u sljedećim kategorijama:

U ovom istraživanju korišćen je vodič za fokus grupe koji je neznatno izmijenjen u odnosu na prethodna istraživanja. Naime, dodata su pitanja vezana za medije i načine informisanja sagovornika. Podaci u ovom izvještaju, predstavljeni su po sljedećim cjelinama:

- Odnos učesnika fokus grupe prema Crnoj Gori
- Percepcija razlika po pitanju nacionalnog izjašnjavanja
- Socijalna distanca
- Položaj pripadnika islamske vjeroispovjesti u Crnoj Gori, njihov odnos prema izabranim predstavnicima i sredstva informisanja koja koriste
- Istaknute organizacije i pojedinci koji se bave zaštitom prava muslimana u Crnoj Gori
- Percepcija rada Savjeta Muslimana Crne Gore

Odnos prema državi Crnoj Gori

U okviru ovog poglavlja bavili smo se odnosom koji manjine imaju prema Crnoj Gori budući da se razlikuju po pitanju određenih karakteristika u odnosu na većinsko stanovništvo i da li zbog tih razlika postoji veća identifikacija sa nekom drugom sredinom.

U prvom dijelu razgovora zanimalo nas je zbog čega se pitanje nacionalnosti i nacionalnog izjašnjavanja često izbjegava kao tema, budući da je primjetno da se o tome ne govori otvoreno i da se često ovo smatra političkom temom te da li je to slučaj i sa učesnicima fokus grupa, Učesnici su se složili da nemaju problem da se otvoreno izjasne po ovom pitanju, te je svako od njih rekao kojoj nacionalnosti pripada, ali da je ovo tema koja se ne potencira često u društvu.

„Ja recimo nije da nešto prikrivam, daleko od toga, ali rijetko kada dođem u situaciju da me neko pita „ ee, kako si se pisao“ i to. Ali ako nekoga zanima otvoreno mogu da kažem. A nisam nešto promijetio da ljudi kriju, ovo što ste rekli u startu. Ljudi na koje ja nalijećem ulgavnom otvoreno kažu“ FG1

„Ja sam u društvu đe se to najmanje potencira, iako se kaže, to se nikome ne uzima za zlo“. FG2

Takođe jedan od ispitanika navodi da se trenutna situacija značajno razlikuje u odnosu na prošlost kada su ljudi strahovali da govore o ovim temama. Ipak, složili su se da bi bilo poželjno da se većinsko stanovništvo više približi sa manjinskim grupacijama kako bi se uklonila distanca koja postoji između njih.

„Ja sam 80-o godište i pamtim vrijeme kada nisi smio da se izjasniš da si Bošnjak ili Musliman, odnosno, ako se izjasniš da si to mogao si imati gadnih problema, da izgubiš glavu. Sada je fala bogu došlo drugo vrijeme gdje se možeš izjasniti ko si i šta si.“ FG3

„Trebaju još mnogo da se radi, da se nacionalnosti približe, da se upoznaju, jer u Crnoj Gori ljudi srpske i crnogorske nacionalnosti ne poznaju nas, treba da se upoznaju sa manjinama“ FG3

Sljedeće pitanje je bilo vezano za percepciju Crne Gore kao građanske države i predstavlja dodatak u odnosu na ranije verzije vodiča. Ispitanici su imali različite stavove po pitanju percepcije Crne Gore kao građanske države. Sa jedne strane neki od njih su se složili da ona jeste građanska država.

„Mislim da jeste, da je 90% onakva kakva treba da bude“ FG4

„Relativno jeste građanska država, eto i Njemačka isto ima problema, i u Francusku, tako da je isto i ovdje, ne vidim da nešto prednjače pred nama puno što se tiče razvoja građanske države“ FGJ1

Istovremeno, grupa sagovornika tvrdi da je ona to samo na papiru, te da se ne smatraju svi jednakim i ravnopravnim građanima, već da se na manjinske grupacije gleda isključivo u kontekstu partijskih interesa.

„Ja mislim da je ona samo na papiru građanska država, da je ona patriokratska država, država partija, koje gledaju na nas samo kao na birače, glasače i statistiku. Ako si glasač neke partije, onda si interesantna, ako nisi, onda niko te ne pita ništa. Mislim da nismo svi jednaki u ovoj državi“ FG3
Slično kao i u prethodnom istraživanju, učesnici smatraju da bez obzira na nacionalnu opredeljenost, njihova matična država jeste Crna Gora.

„Što se mene tiče Crna Gora, svi smo odavde“ FG5

„Moji su evo porijekom 1000 godina iz grada Bihora, a grad Bihor nikada nije izlazio iz Crne Gore.“ FG4

Tek manji dio ispitanika, u većini oni koji se identifikuju kao Bošnjaci, navode svoju povezanost sa drugim zemljama.

„Ja bih isto rekao da je moja matična država Crna Gora, ali pored nje imam i Bosnu i Hercegovinu kao drugu matičnu državu i taj dio Crne Gore, Sandžaka i Bosne i Hercegovine doživljam kao isto“ FG3

Takođe, jedna od ispitanica ističe vezanost za cjelokupan prostor nekadašnjeg Novopazarskog sandžaka. Iako navodi da je rođena u Crnoj Gori, priznaje da u Novom Pazaru ima rodbinu, te da taj dio ne odvaja od Crne Gore.

„Moj je dio familije iz Srbije, okolina Novog Pazara. Iako sam ovdje cijeli život volim i tamo, Novi Pazar, Tutin, ne mogu da odvojim, a rođena jesam ovdje“ FG2

Takođe, u situaciji da se odigra fudbalska utakmica između reprezentacija Crne Gore i Bosne i Hercegovine, većina ispitanika bi navijala za Crnu Goru, dok jedan ispitanik tvrdi da bi ipak to bila Bosna i Hercegovina.

„Volim Crnu Goru, gledam utakmice i navijam, ali da igraju ove dvije zemlje navijao bih za uspjeh Bosne“ FG3

Kada je riječ o odabiru školovanja u Sarajevu ili Podgorici, slično odgovorima u prethodnom talasu barskog istraživanja, ispitanici se ne operedjeljuju naročito ni za jednu ni za drugu opciju, već smatraju da kada je u pitanju obrazovanje prednost treba dati školama na Zapadu, koje stvaraju bolje mogućnosti. Samo jedan ispitanik tvrdi da bi se prije školovao u Sarajevu, s tim što to ne objašnjava u smislu vezanosti za određeni grad već što bi za njega veći izazov bilo školovanje u većem gradu u kojem do sada nije bio.

„Ne bih ga ja slao uopšte tu, kako da ti kažem, da imam sredstava neka ide na zapad u dobru školu, ne treba ni u Podgoricu ni u Sarajevo“ FG4

„Ja bih možda volio i u Sarajevo, ne što sam vezan nego što je veći grad, u Podgoricu sam već bio tako da mi nije interesantno toliko. Može i Istanbul, Beč, Njemačka, što da ne (smijeh)“ FG8

Kada je riječ o jeziku kojim govore, većina ispitanika kaže da pričaju crnogorskim jezikom, dok se jedan ispitanik izjasnio da govori bosanskim. Takođe, u prethodnom istraživanju u Baru, učesnici su jednoglasno tvrdili da je njihov jezik crnogorski, s tim što su pomenuli da postoje određeni pritisci na njih da na popisu pišu da je njihov jezik bosanski. U ovom talasu istraživanja niko nije pomenuo prethodni popis, vjerovatno i iz razloga što je sproveden prije devet godina.

„Ja ga zovem bosanski“ FG3

„Što se mene tiče, ja ga zovem crnogorski“ FG6

„Učila sam srpsko-hrvatski, ali moram crnogorski, radim, pričam“ FG2

Istovremeno, u toku fokus grupe niko od sagovornika nije spomenuo da je čuo ili vidio neki oblik pritiska uoči popisa koji je zakazan za 2021. godinu.

Razlika između Muslimana i Bošnjaka

U okviru ovog poglavlja zanimalo nas je koje razlike postoje po pitanju nacionalnog izjašnjavanja među pripradnicima islamske vjeroispovjesti te su samim tim odabrani učesnici koji su predstavnici i Bošnjaka i Muslimana i Crnogoraca, kako bi što podobnije ispitali njihova mišljenja i reakcije na ovu temu. Suštinski, ovo je i glavno pitanje istraživanja.

Indikativno je da se dva najmlađa učesnika istraživanja izjašnjavaju kao Crnogorci. Ovaj nalaz se poklapa sa zaključcima fokus grupe sprovedene 2017. godine, gdje su pojedini od učesnika tvrdili da njihova djeca poprimaju crnogorski identitet želeći na taj način da se uklope u sredinu u kojoj žive.

Kao što je slučaj i sa prethodnim talasom istraživanja, primjećena je dominacija dvije „struje“ u okviru kojih se jedna grupa učesnika izjašnjava kao Crnogorci jer su rođeni u Crnoj Gori.

„Ja sam Crnogorac jer sam rođen tu i sve mi je tu, stvarno nisam bio nikada vani da živim, ovo je Crna Gora. Ali majka mi se zove da je Muslimanka.“ FG8

Istovremeno, ispitanik i dalje argumentuje svoj stav navodeći da kada je njegov otac u pitanju, nacionalna pripadnost nije pretjerano bitna, već da se više vrednuje pripadnost vjeri.

„...a otac o tome ne priča, on ne pravi veliku razliku, njemu je bitno da smo mi svi muslimani, kao vjera, znate“. FG8

Sa druge strane, dio učesnika se izjašnjava u skladu sa izjašnjavanjem njihovih predaka, bilo da su u pitanju Muslimani ili Bošnjaci.

„Nema tu što da se priča, moji su uvijek pričali tako pa tako sam i ja“ FG7

„To je naša kultura, mi ne možemo biti nešto drugo što nismo. Ja bih zvučao čudno sam sebi da ne kažem da sam Bošnjak“ FG3

Takođe dva ispitanika navode da se razlike među pripadnicima islamske vjeroispovjesti vežu za region sjevera i juga, te da se ljudi sa primorja pretežno izjašnjavaju kao Muslimani, dok se na sjeveru identifikuju kao Bošnjaci.

„Jedina razlika koju ja vidim da su pretežno ljudi koji su sa primorja a islamske su vjeroispovjesti da su oni u većini izražavaju kao Muslimani po naciji, dok se ljudi sa sjevera Crne Gore, mislim na muslimane gore po Sandžaku, izjašnjavaju kao Bošnjaci. Mislim da je to ta razlika jug-sjever“ FG3

Dodatno, jedan od njih tvrdi da muslimani iz Bara više doživljavaju Crnu Goru kao svoju državu, ali se ne izjašnjavaju kao Crnogorci budući da su po vjeri drugačiji u odnosu na većinsko stanovništvo.

„Možda bi se moglo reći da su muslimani iz područja Bara na neki način asimilovani od strane Crne Gore, pa više doživljavaju Crnu Goru i crnogorski jezik i sve kao svoje, ali ne bi da se izjasne možda kao Crnogorci po nacionalnosti, jer su malo različiti pa imaju tu svoju posebnost neku“ FG4

Nadalje, kod Bošnjaka je prisutna negacija postojanja Muslimana kao nacije, dok isti odnos nije primjetan kada je stav Muslimana prema Bošnjacima u pitanju. Tako, učesnik tvrdi da po pitanju nacionalne pripadnosti niko ne bi trebao da se izjašnjava kao Musliman, objašnjavajući to time da ne postoji zasebna država tog naziva, već da bi se taj pojam trebao isključivo vezivati za vjeroispovjest.

„Imamo muslimana i u arapski svijet, Turska, Turkemnistan, Azerbejdžan, Irak, Iran, ali ipak se mi Balkanci odvajamo od ostalih, kao na primjer na Balkanu što ima Torbaši, Goranci, mi smo Bošnjaci, ipak se moramo odvojiti od tih ostalih“ FG4

Takođe još jedan ispitanik navodi da se ne izjašnjava kao pripadnik muslimanske nacionalnosti iz razloga što postoji i veliki broj muslimana koje žive i u arapskim zemljama te da se zbog toga više identifikuje kao Bošnjak.

„Ja mislim da Musliman kao nacionalna odrednica ne bi trebao da postoji. Na čast svakome ko je muslimanske vjeroispovjesti a ko se izjašnjava kao Crnogoran ili Bošnjak. Znam da postoji

Muslimansko nacionalno vijeće u Crnoj Gori, ali po meni nije logično da se neko izjasni kao Musliman po nacionalnosti. Mogao bih o tome da pričam dosta, o istoriji tog naziva u Jugoslaviji i komunizmu, ali mislim da je pravilno reći da si ili Crnogorac ili Bošnjak islamske vjeroispovjesti, ta dva izjašnjanja su mi okej. Jer ne postoji država Muslimanija da bi se neko izjašnjavao Musliman, jer to nije pravilno“ FG3

Socijalna distanca

Socijalna distanca predstavlja stepen udaljenosti između pojedinaca koja nastaje usled određenih razlika u pogledu pripadnosti određenom etnicitetu, polu, religiji i sl. Velika socijalna distanca produbljuje nedostatak komunikacije i zajedničkih aktivnosti između pripadnika različitih grupa, te nas je zanimalo da li je to slučaj i u odnosu pripadnika islamske vjeroispovjesti sa većinskim stanovništvom u Crnoj Gori. Budući da je fokus grupa organizovana online putem, sa ispitanicima smo razgovarali o tome koliko je njima prihvatljivo da ostvaruju društvene kontakte sa svakom od navedenih grupa.

	Komšija	Prijatelj	Blizak prijatelj člana moje porodice	Muž/žena mog sin/ćerke
Osobe s kriminalnom prošlošću	1	2	3	4
Ljudi druge rase	1	2	3	4
Ekstremni ljevičari	1	2	3	4
Teški alkoholičari	1	2	3	4
Ekstremne desničari	1	2	3	4
Ljudi s brojnom porodicom	1	2	3	4
Emocionalno nestabilni ljudi	1	2	3	4
Srbi	1	2	3	4
Crnogorci	1	2	3	4
Bošnjaci	1	2	3	4
Albanci	1	2	3	4
Muslimani	1	2	3	4
Hrvati	1	2	3	4
Turci	1	2	3	4
Doseljenike, strani radnici	1	2	3	4
Osobe zaražene AIDS-om	1	2	3	4
Narkomani	1	2	3	4
Homoseksualci	1	2	3	4
Jevreji	1	2	3	4
Romi	1	2	3	4
Hrišćani	1	2	3	4

Tabela 3: Skala za mjerenje socijalne distance

Za svaku grupu učesnici su trebali da se izjasne da li je za njih prihvatljivo da ljudi određenih karakteristika budu njihove komšije, prijatelji, bliski članovi porodice, i muž/žena njegovog/njenog sina odnosno ćerke.

Najnegativniji stav usmjeren je prema homoseksualcima, HIV pozitivnim osobama, narkomanima i, interesantno, osobama koje baštine krajnje desničarske ideologije. Budući da je fokus grupa sprovedena prije parlamentarnih izbora 30. avgusta, te napada na pojedine pripadnike islamske vjeroispovjesti i vjerske objekte koji pripadaju islamu, biće interesantno vidjeti da li će nalaz iz fokus grupe čije je sprovođenje zakazano na sjeveru Crne Gore biti pod uticajem gore pomenutih post-izbornih dešavanja.

U pogledu nacionalne pripadnosti, sa svim etničkim grupama ispitanici bi voljeli da budu poznanici, komšije ili prijatelji. Ipak, kada je riječ o rodbinskim vezama tu je situacija drugačija. Jedan od ispitanika navodi da je razlog za to što bi u slučaju rodbinskih veza sa pripadnicima druge vjeroispovjesti nastao određeni pritisak od strane okruženja.

“Ja sam uzeo svoju vjeru, tako je puno bolje, znaš na čemu si, ista je porodica, isto se slavi, nemaš rođaka da ti kažu “a šta će ti to”, manji je puno pritisak.” FG4

Nadalje, jedan od mlađih sagovornika opisuje na koji način porodica utiče na životne odluke svojih članova.

“Malo je to čudno, niko ti neće reći nemoj, ali kad sam bio mlađi, pa te majka pita “a đe si bio sine?” a ja kažem “sa Anđelom”. Ništa mi ona ne kaže, ali tačno vidiš da joj nije svejedno, očima koluta.” FG1

Ipak, jedna od ispitanica tvrdi da to u njenoj porodici nije slučaj:

“Ja imam kod sebe u porodicu, ne mora to da znači, moj brat je oženio pravoslavku iz Srbije, uzela je vjeru i došla u Rožaje zamisli. Sad žive u Bar već dugo i bolja je ona muslimanka nego mnoge. Ako su jedno za drugo i ako se vole, sve se

nauči i prilagode se, žena uz muža će ima sreće i sve je kako treba” FG7

Iako su stavovi ispitanika slični sa onima iz prethodnog talasa istraživanja, može se primjetiti da su oni manje radikalni nego što je to tada bio slučaj. Međutim i u ovom i u prethodnom istraživanju, pripadnost drugoj vjeri se smatra većom preprekom za rodbinske veze nego što je to slučaj sa nacijom.

Prava, predstavnici i sredstva informisanja

U okviru ovog djela zanimalo nas je da li su prava pripadnika islamske vjeroispovjesti ugrožena budući da su oni dio manjinskog naroda u Crnoj Gori. Prije svega učesnici tvrde da Islamska zajednica Crne Gore jednako tretira sve pripadnike islamske vjeroispovjesti u Crnoj Gori i da nema povlašćenih:

„Ja mislim da nema povlašćenih, ali da oni sebe brane i za sebe brinu. Ima tu dobrih ljudi, imama, ali ima i onih što o narodu ne brinu, bio on Bošnjak kao ja ili nešto drugo“ FG3

Slično kao i u prethodnom talasu istraživanja, ispitanici se osvrću na događaje iz prošlosti, odnosno na nepravde koje su proživjeli, te se može zaključiti da su manjinske grupacije i danas pod utiskom tih događaja.

„Pa pričali smo o tome, šta da kažem da se ne ponavljamo. Jeste čuli za film „Heroj našeg doba“ Šekija Radončića? Ako niste, pogledajte samo to i biće Vam jasno sve. To smo mi svi koji smo muslimani trpjeli devedesetih. Sada je bolje, rekao sam i ranije, ali još mora da se radi na povezivanju i upoznavanju, da nema straha većine od nas, nismo mi sa Marsa došli“ FG3

„Nekako smatram da stvari nisu još došle na mjesto onako kako bi trebale da budu. Smatram da su muslimani i dalje diskriminirani, recimo postoji zastupljenost, velika

zastupljenost Bošnjaka u vlasti, ali nije to dovoljno jer se ne radi na tome da Bošnjaci zauzmu pravo mjesto u Crnoj Gori, postoji velika etnička distanca između naroda. Ako pogledate anketu gdje su pitali ljude srpske nacionalnosti da li bi voljeli da im komšija bude Albanac, Bošnjak ili Musliman, mnogo su se izjasnili da to ne bi voljeli, da njihovu djecu ne bi volje da uče učiteljice Albankinje, tako da mora da se radi na tome još.“ FG4

Ispitanici smatraju da je situaciju u Baru ipak nešto bolja u odnosu na interetničke odnose prisutne na sjeveru Crne Gore. To obrazlažu činjenicom da za Bar više nego za sjever važi pravilo da muslimani žive sa provoslavcima, a ne pored pravoslavaca.

„Ja ne smatram da je ovđe u Bar, mada je Bar karakterističan u Crnu Goru, ođe su narod nekako stopljen, možda kako sam ja rođen ođe i odrastao i sve to, moji su odrasli. Ali imam prijatelja svih vjera i oni tačno znaju način života kojim ja živim i nema tu nekih nepoznanica, sad da im rečeš „eee kako ono X (sagovornika) živi, kako ti muslimani žive“. Njima to nije ništa strano, oni mi dođu na Bajram, znaju šta se radi za jedan Bajram, znaju za drugi“ FG1

„Mislim da je na sjeveru veći raskol što se tiče vjera i veća je nepoznanica jedni ka drugima, jer kod nas ljudi manje više žive na isti način stvarno.“ FG2

U prošlom istraživanju jedan od ispitanika je naveo da se djeca islamske vjeroispovjesti često upisuju u OŠ „Jugoslavija“, kao glavni razlog navodeći činjenicu da žele da u školu idu sa „svojima“. Stoga, učesnike smo pitali da li su i oni čuli za tu pojavu. Ipak, nismo dobili potvrdu.

„Ja jesam „Jugoslaviju“ završio, ali samo zato što živim blizu tu. Nisam sad čuo da neće neko u „Blažo Jokov“ da uči jer ima manje muslimana. A da ima, to je istina“ FG1

Ipak, i pored postojanja određenih problema i negativnih pojava prema njihovoj zajednici, sagovornici i iz ove grupe smatraju da

se nemaju kome požaliti. Na pitanje kome bi prijavili u slučaju da se desi da im neko pravo bude ugroženo, jedna od učesnica navodi:

„Ne znam, baš ne znam ko bi sad rekao hajde da joj pomognem, svako za sebe radi, svoj interes i svoju brigu. A o drugima, ako pretekne i u slobodno vrijeme.“ FG2

„Brinu za sebe, za dobru zaradu i platu, a za ostalo ko ga šiša“ FG3

Učesnici smatraju da se nemaju kome obratiti te da se predstavnici, bilo na nacionalnom ili lokalnom nivou vode isključivo svojim interesima i da ne rade mnogo kako bi se se popravio položaj ovih manjinskih grupacija.

Takođe niko od učesnika nije naveo konkretno instituciju ili pojedinca kome bi se mogli požaliti.

Učesnici su izrazili nezadovoljstvo po pitanju postojećih manjinskih partija, te su mišljenja da one ne doprinose poboljšanju položaja manjina u mjeri u kojoj bi trebalo, već da se vode ličnim interesima u cilju zadobijanja novih članova.

„A kod nas u Baru je Bošnjačka stranka, kako da kažem, podijeljena na dva dijela. Kad oni između sebe ne mogu, onda ne znam. Unutar partije imaju dvije osobe koje traže članove, da li ćete kod jednog ili kod drugog“ FG2

Na pitanje šta je razlog takvom ponašanju među osobama koje su pripadnici iste partijske strukture ali i istog identiteta, jedan od ispitanika daje objašnjenje:

„Razlika ti je u tome što je to neki lični uticaj, lična moć tih ljudi, ko je uticajniji taj je... Da može da se pohvali u partiji kako on ima više članova da bi dobio neku funkciju“ FG3

Na pitanje da li smatraju da je potrebno formiranje Muslimanske manjinske partije koja bi se zalagala za boljitak onih koji se

nacionalno izjašnjavaju kao Muslimani u Crnoj Gori, jedan od učesnika bošnjačke nacionalnosti je izrazio negativan stav.

„Ja mislim da ne bi to bilo dobro da se formira ta partija, jer mislim da Musliman po nacionalnosti ne treba da postoji“.
FG3

Dodatno, jedan od mlađih učesnika je spomenuo da misli da partija Muslimana već postoji, uz konstataciju da smatra da se takva partija ne razlikuje (ne bi razlikovala) od već postojećih.

„Ja mislim da ima partija Muslimana, ali da ima učešće neko pola posto, ili tako nešto, mislim da je bila na prethodne parlamentarna izbore. Ima ta partija, ali to ti je kao i sve partije – koliko mogu da zaposle ljudi – ovi možda mogu deset, ovi veći mogu 5000 i to ti je to“. **FG1**

Ostali sagovornici nisu bili pretjerano raspoloženi da razgovaraju o ovoj temi, te nisu pružili ni veću potporu niti argumente koji bi bili protiv osnivanja ovakve partije. Primjetno je da partijama i partijskim činovnicima ne vjeruju, te da ne smatraju da mogu imati neku vrstu pomoći ili koristi od njihovih sadašnjih političkih predstavnika. Ovdje je još jednom važno naglasiti da rezultati kvalitativnih istraživanja ne mogu biti generalizovani na cjelokupnu populaciju. Kao ilustraciju možemo uzeti činjenicu da se u istraživanju iz 2017. godine osnivanje Muslimanske partije među žiteljima Bara koji pripadaju islamskoj vjeroispovjesti posmatralo kao relativno pozitivna stvar.

Stoga, preciznija bi se informacija mogla dobiti jedino kroz kvantitativno (anketno) istraživanje.

Ovogodišnji vodič za fokus grupe je sadržao određene izmjene u odnosu na prethodno istraživanje. Osim pitanja vezanog za percepciju Crne Gore kao građanske države, dodata je i sekcija koja se bavi pitanjima vezanim za medije i izvore informisanja.

Učesnici se uglavnom informišu na isti način kao i većinska populacija, iako su određeni mediji manje zastupljeni. Tako,

ispitanici najčešće prate TV i online portale. Izdvajaju se državna TV kuća, RTCG, kao i portali poput CdM-a, Vijesti i Portala Analitike. Kada je riječ o štampanim medijima, oni se čitaju znatno rjeđe, pogotovo među mlađom populacijom, dok se od radio stanica najčešće slušaju lokalne. Mlađi učesnici su vrlo često aktivni i na društvenim mrežama poput Facebook-a i Instagrama, dok jedan učesnik koristi i TikTok.

Kada je riječ o načinu na koji mediji informišu o temama značajnim za manjine, sagovornici nisu zadovoljni. Ističu da su u promociji takvih sadržaja nešto istaknutiji u državnoj televiziji, ali da ni to nije dovoljno.

„Pa oni ne informišu, čini mi se da toga i nema. Za Albance je malo drugačije jer je drugi jezik pa imate na TVCG emisije njihove, ali nisam sigurna ni da li oni to prate. A o nama nema, baš nema, jednom u sto godina“ FG2

„Ako Sead Sadiković ne napravi, niko neće (smijeh). Nego i to bude često bezveze, kao za onu kulu Pepića, ta je emisija mogla drugačije malo da se napravi, on je to malo skrenuo kako ne treba.“ FG4

Istovremeno, mediji i ne informišu dovoljno o manjinama te njihovom identitetu. Jedan od razloga koji učesnici navode je i neznanje samih novinara o islamu i njegovim tradicijama. „Pa ni ja ne bih da ne znam o nečemu. Kako da pričam nešto, da informišem, plašio bih se da će ne pogriješim. Neko ti sastavi nešto, pogriješi, a ti kad ne znaš ništa samo pročitaš i blam te bude jer te narod cijeli sluša“ FG2

Kada je riječ o korišćenju termina „musliman“ i „Musliman“, ispitanici nisu iznijeli jasan stav o tome da li se oni koriste na pravi način od strane medija. Smatraju da čak i ukoliko dolazi do miješanja, da to nije namjerno već posljedica nepoznavanja materije o kojoj se izvještava.

Percepcija rada Savjeta Muslimana i drugih organizacija koje štite kulturno nasljeđe

U ovom dijelu upitali smo učesnike da li prepoznaju određene institucije ili organizacije koje se bave pitanjem očuvanja i promociji kulturnog nasljeđa pripadnika islama u Crnoj Gori. Ispitanici nisu naveli nijednu organizaciju, tj. nisu dovoljno upoznati sa ovim pitanjem. Takođe, samo je jedan od učesnika, Bošnjak po nacionalnosti, bio upoznat sa postojanjem Savjeta Muslimana Crne Gore, ali o organizaciji nije imao pozitivno mišljenje. Ostali tvrde da nisu čuli za samu organizaciju.

“Nisam zna’ za tu organizaciju ja” FG1

Ipak, svi su ispitanici saglasni sa time da bi organizacije poput Savjeta Muslimana trebale postojati, te da im treba čvrsta državna podrška.

„Od države i da se naprave, da budu pravi ljudi na tim pozicijama koji će stvarno da rade nešto“ FG3

Na kraju, učesnicima je ponuđeno da se izjasne po pitanju toga šta bi trebalo uraditi za bolji položaj pripadnika islamske vjeroispovjesti u Crnoj Gori, te i šta bi oni uradili kada bi se našli na čelu Savjeta Muslimana Crne Gore.

Stavljen je naglasak na obrazovni sistem te činjenicu da bi bilo poželjno da npr. i djeca drugih vjeroispovjesti u školama uče o muslimanskim piscima, intelektualcima i ostalim značajnim historijskim ličnostima.

„Ja bih se zalagao za promjene u obrazovnom sistemu. Ključni je problem taj što djeca pravoslavne vjeroispovjesti u školama ne uče dovoljno o muslimanskim istoričarima, piscima, herojima, junacima kroz istoriju. Mi učimo dosta toga o srpskim, crnogorskim velikanima, šta ja znam. Mi

znamo njihovu istoriju u dovoljnoj mjeri, međutim oni nas ne poznaju. Dijete koje prođe kroz obrazovni sistem Crne Gore ili Srbije, on zna dosta toga o Crnoj Gori i Srbiji, ali ne zna ništa o našima. Zna jednoga Avda Međedovića, jednoga pisca, zna Mešu Selimovića i to je to. Ne zna mnogo drugih – ne zna Huseina kapetana Gradaševića, ne zna Safveta bega Bašagića, ne zna Maka Dizdara, Ćamila Sijarića...Unio bih u obrazovni sistem mnogo više muslimanskih pisaca, intelektualaca, da i oni uče o nama a i mi o njima naravno. Da se po tome djeca upoznaju kroz učenje istorije i jednih i drugih“ FG3

Takođe smatraju da bi trebalo raditi i na unapređenju kulturnog sadržaja što bi značajno umanjilo postojanje etničke distance budući da većinsko stanovništvo nije u dovoljnoj mjeri upoznato sa njihovom kulturom.

„Opredijeliti novac za one koji se bave promocijom kulture, naših običaja, da se to ne zaboravi među mladima“ FG6

„Radio bih na smanjivanju te etničke distance, ja smatram da nas pravoslavni narod ne poznaje, nas i kulturu nas i Albanaca. Zato postoji taj neki otpor i taj neki otklon od nas. Koliko je genocida bilo kroz istoriju – upravo iz neznanja i iz mržnje. Iz neznanja se rađa mržnja.“ FG3

Pored unaprjeđenja kulturnog sadržaja, treba raditi i na većem izdvajanju sredstava za promociju muslimanske kulture i običaja u Crnoj Gori.

„Evo za Rastodera kad je pisao knjige neke. Kad je pošao za Beograd trebalo mu je para samo da slika neki zapis, fotografiju da ima iz knjige neke, u arhivu da bi ga pustili da slika morao je da plati, tako sam čula, od 3 do 10 hiljada eura.“ FG7

Na kraju, neizostavno je raditi i na opštem poboljšanju ekonomskog položaja, smatraju sagovornici, jer nezadovoljstvo u toj sferi utiče na stanovništvo da postaje radikalnije tražeći krivca

za svoj položaj u onom „drugom“ – etnički, vjerski ili klasno.

„Htio sam da kažem, če više para, manje se priča o vjeri. I normalniji je život malo, če su uslovi bolji., FG4

Može se zaključiti da i u ovom talasu istraživanja ispitanici smatraju da bi unapređenje obrazovanja, kulturnih sadržaja i načina života dovelo do manje socijalne izolovanosti u društvu i do boljeg položaja manjinskih grupacija u Crnoj Gori.

Zaključak

Istraživanje o stavovima pripadnika islamske vjeroispovjesti u Crnoj Gori je u velikoj mjeri potvrdilo ranije nalaze iz sličnih prethodnih istraživanja.

Ipak, kao što je već navedeno, u cilju sprečavanja generalizacije, nalaze kvalitativnih istraživanja bi trebalo interpretirati sa oprezom te treba imati u vidu da se oni odnose na učesnike fokus grupe, na osnovu čijih stavova se može pretpostaviti da i drugi pripadnici islamske vjeroispovjesti u Crnoj Gori razmišljaju na sličan način.

Kada je riječ o nacionalnom izjašnjavanju, među učesnicima fokus grupe bili su Muslimani, Bošnjaci i Crnogorci. Kada su u pitanju razlike u nacionalnom izjašnjavanju, učesnici tvrde da su one primjetne u odnosu na region, te da se stanovništvo islamske vjeroispovjesti na jugu većinom izjašnjava kao Muslimani ili Crnogorci, dok se na sjeveru identifikuju kao Bošnjaci. Takođe uticaj na njihovo izjašnjavanje ima i porodična tradicija i mjesto rođenja.

Ispitanici u većini slučajeva tvrde da bez obzira na nacionalnu opredeljenost njihova matična država jeste Crna Gora, dok su dva učesnika navela da su im bliske i druge države (Srbija, gotovo region Sandžaka, a takođe i Bosna i Hercegovina).

Kada je u pitanju socijalna distanca, ona je u najvećoj mjeri izražena prema pripadnicima drugih nacionalnih, a pogotovo drugih religijskih grupa, gdje su se ispitanici izjasnili da sa svima mogu biti prijatelji, ali da to nije slučaj kad su u pitanju mješovit

brakovi, koje je podržao samo jedan učesnik. Ipak, vjerska identifikacija je bitnija u odnosu na nacionalnu – otpori za brak sa osobom druge nacionalnosti su nepostojeći (ili minimalni) sve dok je vjersko opredjeljenje isto.

Učesnici fokus grupe su izrazili nepovjerenje u izabrane predstavnike koje ih predstavljaju na nacionalnom ili lokalnom nivou, smatrajući da su oni najčešće vođeni ličnim interesima, što je slučaj i sa manjinskim partijama.

U pogledu medija, ispitanici su saglasni da bi veću pažnju trebalo posvetiti izvještavanju o temama vezanim za islam i tradiciju lokalnih muslimana. Smatraju da je jedan od razloga za manjak sadržaja o tim temama i činjenica što sami novinari i urednici emisija nisu u dovoljnoj mjeri upoznati sa njima.

Samo je jedan ispitanik upoznat sa postojanjem i djelovanjem Savjeta Muslimana Crne Gore pa bi bila poželjna dodatna promocija i informisanost građana o načinu rada ove organizacije i njenim aktivnostima.

Unaprijeđeni obrazovni sistem koji više pažnje posvećuje crnogorskim muslimanima, njihovoj tradiciji i kulturi; unaprijeđenje kulturnog položaja muslimana, uključujući i veća izdvajanja za promociju njihove kulture; poboljšanje opšteg ekonomskog stanja muslimana u Crnoj Gori samo su neke od preporuka koje smo dobili od sagovornika, a koje mogu biti ključne u unapređenju života pripadnika islamske vjeroispovjesti.

Preporuke

Obzirom na zaključke sprovedenog istraživanja i analize kao i sagledavanjem relevantnih okolnosti i iskustva tokom realizacije ovog projekta, možemo definisati nekoliko ključnih preporuka:

•Političko predstavljanje i zastupanje prava: Stiče se utisak da kada su u pitanju Muslimani kao nacionalna zajednica, a posebno zaštita njihovog identiteta, običaja ali i prava nije dobro predstavljena u političkoj areni i na političkom nivou.

Naime prema izjavama ispitanika, građanske partije nijesu dovoljno djelovale u pravcu prije svega prepoznavanja ali i zaštite manjinskih prava, običaja ali i prepoznatljivosti ove manjinske zajednice. S tim u vezi potrebno je raditi na jačanju komunikacije za političkim partijama- posebno građanski profilisanim te predstavljanje važnosti obuhvata i ovih tema važnih za nacionalnu zajednicu Muslimani. Takođe, jedina nacionalna zajednica pored Roma je i zajednica Muslimana koja nema svoje nacionalne autentične političke predstavnike odnosno političku partiju koja bi se direktno bavila zastupanjem i promocijom interesa ove zajednice te stim u vezi prepoznaje se prostor za djelovanje ovakve političke partije koja bi unaprijedila identifikovane probleme.

•Kampanja informisanja i promocije: U CrnojGori važno je raditi na edukaciji šire javnosti i ukupnog građanstva kao i promovisanju nacionalnog identiteta Muslimana u Crnoj Gori- istorijskog utemeljenja i važnosti za crnogorski multinacionalni i multivjerski karakter. Stiče se utisak da veoma mali broj građana zna na pravi način činjenice i informacije vezano za Muslimane u Crnoj Gori što dovodi do pada prepoznavanja i procesa smanjenja procenata prepoznatljivosti ove nacionalne zajednice ne samo u okviru zajednice već i od strane drugih zajednica- što može biti jedan od zabrinjavajućih pokazatelja kroz naredni popis planiran za 2021. godinu.

•Jačanje kapaciteta i edukacija medija i medijskih predstavnika: Mediji u Crnoj Gori uglavnom nedovoljno poznaju ovu oblast ali jako često i okolnosti bivstvovanja istorijske i društveno- političke Muslimana u Crnoj Gori i na taj način uglavnom kroz neodgovorno informisanje dovode do marginalizacije i jako često pogrešnog izvještavanja o Muslimanima u Crnoj Gori. Pored edukacije o činjenicama vezano za Muslimane kao nacionalnu manjinu, potrebno je raditi i na inspirisanju i motivisanju za afirmativnu akciju te izvještavanje o temama od značaja za promociju prava ali

i identiteta Muslimana u svim elektronskim i štampanim medijima.

•Vidljivost i komunikacije Savjeta Muslimana: Savjet Muslimana kao jedino prepoznato tijelo koje se bavi promocijom i zaštitom prava kulture i običaka Muslimana u Crnoj Gori mora intenzivnije raditi na svojoj vidljivosti kao i komunikaciji, posrednoj i neposrednoj sa građanima.

Fond za zaštitu i ostvarivanje
manjinskih prava
